

PRZEGLĄD BIBLIOGRAFICZNY

Daniel Olszewski, ks. *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996, ss. 312. Instytut Tomistyczny OO. Dominikanów w Warszawie, Instytut Wydawniczy PAX. Treść: Wstęp, Rozdział I: Stosunki wyznaniowe i narodowościowe na historycznych ziemiach polskich, Rozdział II: Ramy organizacyjne duszpasterstwa, ich kryzysy i przeobrażenia, Rozdział III: Nauczanie kościelne i poziom religijnego uświadczenia wiernych, Rozdział IV: Praktyki religijne, Rozdział V: Przemiany w świadomości i postawach społeczno-religijnych wiernych, Zakończenie, Résumé, Indeks nazw etnicznych i geograficznych, Indeks osób.

Wspólna publikacja w/w wydawnictw zaprezentowana w serii Studiów „Przeгляdu Tomistycznego”, jest rozprawą powstałą z inspiracji dominikańskiego Instytutu Tomistycznego i przedstawia rezultaty prowadzonych w nim badań źródłowych i prac dokumentacyjnych (s. 4).

Rozdział I zawiera analizę struktur wyznaniowych i narodowościowych na terenach byłej Rzeczypospolitej i ich przemian w interesującym autora okresie. Podsumowaniem jest syntetyczna prezentacja roli Kościołów i religii w procesach powstawania nowoczesnych narodów, na obszarze Europy środkowo-wschodniej. Proces ten porównuje autor z analogicznymi zjawiskami w zachodniej części kontynentu, zwracając uwagę na podobieństwa, ale i specyfikę ich przebiegu na omawianym terenie.

W II rozdziale autor omawia przemiany podstawowych ram działalności duszpasterskiej, jakie stanowiła sieć parafialna. Odnotowuje kryzys tradycyjnego systemu beneficjalnego, spowodowany w znacznej mierze decyzjami administracji państwowej, który pociągnął za sobą uproszczenie struktury kleru w terenie i jego większe zdyscyplinowanie, kładąc nacisk na centralną pozycję plebanów w duszpasterstwie parafialnym. Historyk szeroko analizuje zjawisko nakładania się struktur terytorialnych poszczególnych wyznań, ich wzajemne przenikanie i oddziaływanie. Zwraca uwagę na gwałtowne przemiany gospodarcze i społeczne, które w rejonach uprzemysłowionych ujawniły kryzys tradycyjnych struktur duszpasterskich. Jako czynnik dodatkowo komplikujący tradycyjne duszpasterstwo, autor przedstawia zróżnicowane ruchy

migracyjne i dynamiczny rozwój inteligencji, jako samoświadomej warstwy społecznej. Poważnym wyzwaniem były także dla poszczególnych wyznań, dążenia germanizacyjne i russyfikacyjne władz zaborczych.

Analizie treści i poziomu nauczania kościelnego poświęcony został III rozdział. Autor obszernie omawia przemiany w kaznodziejstwie i katechezie przełomu stuleci. Zwraca uwagę na udokumentowane źródłowo szerokie upowszechnienie misji i rekolekcji, jako metod oddziaływania duszpasterskiego. Porusza też istotne zagadnienie uświadomienia religijnego wiernych, które w drugiej połowie XIX w. zaczęło coraz wyraźniej stawać się przedmiotem zainteresowania duchowieństwa. W oparciu o wnikliwą analizę dostępnego materiału źródłowego, autor stawia tezę o wyraźnym i dostrzegalnym w źródłach wzroście świadomości religijnej ludności wiejskiej, czego jednym z przejawów był wzrost liczby prywatnych objawień. Autor stawia tezę, że podobnie jak to miało miejsce w zachodniej części Europy, zjawiska te są dowodem interioryzacji chrześcijaństwa przez szerokie warstwy ludności wiejskiej.

W rozdziale IV omówione zostały praktyki religijne, zarówno sakramentalne jak i paraliturgiczne, kult świętych oraz zanalizowano fenomen dziewiętnastowiecznego ruchu pątniczego.

W V, najbardziej syntetycznym rozdziale, autor podjął próbę przedstawienia przemian świadomości i postaw społeczno-religijnych wiernych. Między innymi poruszył ważne zagadnienie dechrystianizacji. Wskazał na udokumentowaną źródłowo odmiennosc tego typu doświadczeń, tej części Europy, w konfrontacji ze społeczeństwami przemysłowymi na Zachodzie.

Na szczególną uwagę zasługuje aparat naukowy publikacji. Przypisy stanowią jakby samodzielną narrację równoległą do tekstu głównego, dokumentującą tezy autora. Obficie cytowana w nich literatura polska i obcojęzyczna, obrazuje zakorzenienie stawianych twierdzeń i w ocenie samego autora, odzwierciedla aktualny stan badań. Historyk nie tylko odnotowuje poszczególne pozycje bibliograficzne, ale również polemizuje z nimi, na przemian w tekście zasadniczym i w samych przypisach. Czyni to lekturę książki wysoce inspirującą intelektualnie.

Przypisy źródłowe dokumentują rozległą kwerendę przeprowadzoną w archiwach poszczególnych diecezji. Dają one syntetyczny obraz, pogrupowanej tematycznie zawartości archiwów diecezjalnych, w zakresie materiałów dokumentujących szeroko rozumianą problematykę społeczno-religijną, zgromadzonych w odległych miejscach, w zróżnicowanych zespołach archiwalnych i wytworzonych w instytucjach, o często odmiennych tradycjach kancelaryjnych. W tym sensie, lektura przypisów, stanowi ważną swego rodzaju „pomoc archiwalną”.

Roman N i r k s., *Katalog Archiwum Polonii w Orchard Lake*, t. 1, Orchard Lake, Michigan 1996, s. 669.

Tom obejmuje: Wstęp w języku angielskim i polskim, Katalog Archiwum Polonii, Indeks osób, Indeks nazw geograficznych i etnicznych.

Prezentowany pierwszy tom *Katalogu Archiwum Polonii w Orchard Lake* obejmuje 215 sygnatur. Materiały zawarte w nim napłynęły do archiwum w ciągu ostatnich dziesięciu lat i pochodzą z następujących kolekcji personalnych:

Materiały, które zebrał ks. Franciszek Bolek (1886-1958), historyk i redaktor encyklopedii polsko-amerykańskiej, obejmują dzieje Polonii amerykańskiej, korespondencję, biogramy oraz hasła opracowane do encyklopedii.

Archiwalia Antoniego Małka (1893-1964), kolekcjonera i działacza polonijnego, dotyczą dziejów Polonii, przede wszystkim w Pittsburgu, Fundacji Kościuszkowskiej, Kolegium Związkowego, Szkoły w Orchard Lake oraz obejmują korespondencję.

Kolekcja ks. Józefa Swastka (1913-1977), pierwszego archiwisty w Orchard Lake, dotyczy materiałów źródłowych do historii Seminarium Polskiego w Detroit, dziejów Polonii, polonijnych organizacji, parafii, szkół i polonijnych działaczy. Jest to tylko część spuścizny archiwalnej ks. Swastka; autor *Katalogu* zapowiada w następnych tomach jej kontynuację.

Kolekcja Adama Ronikera (1881-1952), prezesa Rady Głównej Opiekuńczej, działacza politycznego, obejmuje archiwalia RGO z lat 1940-1952, sprawy emigracji powojennej, rozległą korespondencję, dzienniki i pamiętniki.

Dokumentacja bpa Stefana Woźnickiego (1894-1968) dotyczy działalności Ligi Katolickiej, Rady Polonii Amerykańskiej, Biskupiego Komitetu Pomocy Polsce, Narodowej Konferencji Katolickiej Dobroczynności.

Katalog obejmuje również materiały Zjednoczenia Kapłanów Polskich w Ameryce i archiwum redakcji „Przeгляdu Kościelnego” z lat 1901-1937.

Katalog wskazuje na bogate źródła archiwalne, które są przechowywane w Archiwum Polonii w Orchard Lake, będąc zarazem cenną wskazówką dla archiwistów i historyków.

Maria P i d ł y p c z a k – M a j e r o w i c z, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996 (publikacja Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, seria „Bibliotekarstwo”), ss. 193, plus mapa.

Pozycja ta zawiera następujące rozdziały: I. Zakony i ich placówki na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej; II. Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne w świetle przepisów i w realizacji; III. Zawartość treściowa księgozbiorów i ich użytkownicy; IV. Losy bibliotek zakonnych, źródła i opracowania, wykazy, tabele, spis map, indeks osobowy i miejscowości.

Praca M. Pidłypczak-Majerowicz jest próbą ukazania rozwoju bibliotek i bibliotekarstwa zakonnego w okresie tzw. kryzysu wzrostu zakonów i ekspan-

sji starych i nowych kongregacji na terenach objętych badaniami oraz rozwoju przepisów bibliotekarskich opartych na regułach i konstytucjach zakonnych oraz próbą uporządkowania wiedzy o dziejach bibliotek na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej, od XVII do XVIII w.

Autorka zgromadziła i ogólnie scharakteryzowała 145 katalogów, inwentarzy i spisów książek pochodzących z 540 bibliotek klasztornych, ustalonych na podstawie źródeł i opracowań. Najwięcej danych liczbowych obejmuje biblioteki zakonów: dominikanów, bazylianów, bernardynów, jezuitów, franciszkanów konwentualnych oraz karmelitów, przede wszystkim z terenów Galicji. Największe zagęszczenie bibliotek było na zachodnich obszarach ziem litewsko-ruskich, a było to uwarunkowane czynnikami gospodarczymi, społecznymi oraz politycznymi. Przeważały biblioteki małe (kilkusettomowe księgozbiory) lub niewiele większe, w których było ponad 1000 woluminów, a tylko nieliczne mogły osiągnąć pułap 10 000 tomów.

Pozycja ta jest interesująca, gdyż pozwala spojrzeć na księgozbiory zakonne na ziemiach wschodniej Rzeczypospolitej, a zarazem może być przyczynkiem do dalszych badań nad bibliotekami i bibliotekarstwem zakonnym na tych terenach, podobnie jak są prowadzone badania nad księgozbiorami kościelnymi na Śląsku.

Stanisław L i b r o w s k i, ks., *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Dokumenty samoistne. Lata 1359-1757*, t. 4, Włocławek 1996, ss. 320.

Zawiera on: I. Informacje wydobyte z inwentarza, 1. Dokumenty inserowane lub dodane w dyplomach zasadniczych, 2. Notariusze publiczni związani z dokumentami, II. Inwentarz dokumentów, który obejmuje dokumenty od numeru 1711 do 2320.

Biuletyn, wydany przez Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie, 2 (1996), w języku polskim i niemieckim, ss. 121.

Biuletyn zawiera: Przedmowę; Kronikę, w której omówiono wizytę ministra federalnego, włączenie prywatnych zbiorów do biblioteki NIH, stypendystów, publikacje oraz konferencje i wykłady; Projekty badawcze Instytutu, omawiając bieżące prace NIH; Nauki historyczne w Polsce, w których omówiono archiwa krakowskie i zbiory rękopiśmienne w bibliotekach Krakowa.

oprac. Ryszard Skrzyński